

УДК 340.13

В. І. Риндюк*,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії права,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО ЗАКОНУ

У статті обґрунтовано недоцільність використання поняття «неправовий закон» (або «антиправовий закон») як протилежності «правового закону», зазначено, що слід обмежитися співвідношенням «правовий закон» – «неконституційний закон». А за терміном «неправовий закон» потрібно залишити позначення сукупності всіх інших законів поза сферою права (моральних, фізичних, логічних тощо).

Ключові слова: закон, правовий закон, неправовий закон, антиправовий закон, неконституційний закон.

В статье обосновывается нецелесообразность использования понятия «неправовой закон» (или «антиправовой закон») как противоположности «правового закона», отмечается, что следует ограничиться соотношением «правовой закон» – «неконституционный закон». А за термином «неправовой закон» нужно оставить обозначение совокупности всех законов вне сферы права (моральных, физических, логических и т.д.).

Ключевые слова: закон, правовой закон, неправовой закон, антиправовой закон, неконституционный закон.

The article is substantiated the position that it is inexpedient to use the concept of «non-legal law» (or «anti-legal law») as the opposite of «legal law», is noted, that should be limited to the ratio of «legal law» – «unconstitutional law». And for the term «non-legal law» it is necessary to leave the designation of the totality of all other laws outside the sphere of law (moral, physical, logical, etc.).

Key words: law, legal law, non-legal law, anti-legal law, unconstitutional law.

*Ryndiuk V.I., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.). Associate Professor (Docent). Professor of the Theory and History of Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

TO THE PROBLEM OF THE LEGAL LAW CONCEPT DEFINITION

Постановка проблеми. У літературі та юридичній практиці останніх десятиліть характерним стало протиставляти «правовий закон» так званому «неправовому закону», що є притаманним тим концепціям, які орієнтуються на розмежування понять права та закону. Наприклад, згідно з лібертарною концепцією праворозуміння В. С. Нерсисянца, право є рівною мірою свободи, а правовий закон, як відповідність закону (явища) вимогам принципу формальної рівності (сутності права), – це адекватне і повне вираження права в його офіційному визнанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На підтвердження в літературі наводять приклади *неправових* законів. Зокрема, зазначається, що у фашистській Німеччині на підставі законів переслідували осіб з політичних, расових і релігійних мотивів (наприклад, за законом «Про захист німецької крові та німецької честі» від 15 вересня 1935 р.). Хоча на Нюрнберзькому процесі сторона захисту обвинувачених заявляла, що вони не несуть відповідальності, оскільки як офіцери німецької армії виконували «накази» і закони своєї держави, отже діяли правомірно, Трибунал вважав, що «вони виконували свавілля». Обвинувачі не заперечували того, що підсудні не порушували юридичних актів своєї держави, однак самі акти були несправедливими, антиправовими, тому що суперечили природним правам людини, народів, людства – насамперед, правам на життя, мир, свободу. О.М. Балинська вважає прикладом неправового закону також Постанову ЦВК СРСР «Про внесення змін до чинних кримінально-процесуальних кодексів союзних республік» від 1 грудня 1934 р., яка доповнила чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік нормами про розслідування та розгляд справ про терористичні організації і терористичні акти проти представників радянської влади. Ці зміни позбавляли обвинувачених права на захист, на касаційне оскарження вироку, на подання прохань про помилування. Слідство було обмежене десятьма днями, і вирок про вищу міру покарання підлягав виконанню негайно після його винесення [1, с. 218–219].

В Україні неправовими («диктаторськими», дискримінаційними) називають закони, ухвалені Верховною Радою України 16 січня 2014 р. (скасовані або визнані такими, що втратили чинність 2 лютого 2014 року). Ці законодавчі акти, на думку багатьох експертів, суттєво обмежували права і свободи громадян, надавали органам державної влади значні дискреційні повнова-

ження у сфері покарання учасників акцій протесту та мали на меті криміналізувати дії опозиції і громадянського суспільства. У зверненні медійних організацій до президента В. Януковича з вимогою вето Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 року (так званий «закон Колесніченка–Олійника») вказувалося, що ним де-факто запроваджується цензура, журналістів підпорядковують правоохоронним органам під загрозою кримінального переслідування, ліквідуються конституційні гарантії свободи слова, передбачені статтею 34 Конституції України.

Постановка завдання. Якщо виходити з цих прикладів, то в них відсутній єдиний критерій визначення закону як «неправового». У першому прикладі неправовим названо закон через те, що його зміст суперечить природним правам людини. В останньому прикладі «неправовим» називають закон, який суперечить статті 34 Конституції України, що гарантує кожному право на свободу думки і слова. Між тим, у конституційному праві це право віднесено не до природних, а до політичних прав і свобод, як можливостей людини брати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій та інших об'єднань громадян політичного спрямування.

З останнього прикладу можна зробити висновок, що «неправовий закон» автори розглядають як такий закон, що суперечить правам і свободам людини та громадянина, закріпленим у Конституції України (особистим, політичним, соціально-економічним тощо). Проте для позначення подібного закону використовується інший термін – «неконституційний закон». Саме цей термін містить Конституція України, в статті 152 якої сказано, що закони та інші акти визнаються неконституційними повністю чи в окремій частині, якщо вони не відповідають Конституції України або якщо була порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності. Проте термін «неправовий закон» чинне законодавство не використовує. Отже, метою статті є дослідження співвідношення таких понять, як «правовий закон», «неправовий закон», «антиправовий закон», «неконституційний закон».

Виклад основного матеріалу. Окремі автори пропонують трактування «неправового закону» як закону антиправового, як

протилежності «правового закону». Так, Н. В. Конєва стверджує, що у антиправовому (неправовому) законі право не втілюється. Він виступає формою узаконеного свавілля. Неправовими є й закони, дія яких призводить до результатів протилежних тим, на які розраховував законодавець, а також ті підзаконні нормативно-правові акти, які мають за своїм змістом відповідати положенням закону, а насправді суперечать йому. Існують і такі не-правові за своєю сутністю закони або їх окремі норми, що прямо не пов'язані зі свавіллям, але істотно суперечать принципу справедливості та не відповідають потребам суспільного розвитку, через що вони є не тільки неефективними, а й шкідливими [2, с. 142]. М. Г. Патеї-Братасюк визначає неправовий нормативний акт як документ, виданий державним органом, який змістовно порушує принцип правової рівності, тобто не відповідає ідеї права, але є загальнообов'язковим для виконання й охороняється державною владою від порушень [3, с. 253]. Тобто, «неправовий закон» розглядають як закон, що не відображає сутності, цінності та змісту права.

Таким чином, у літературі трапляється низка термінів: «правовий закон», «неправовий закон», «антиправовий закон», що потребують уточнення їх змісту та співвідношення.

Насамперед, постає питання, чи можна розглядати поняття «антиправовий закон» у сенсі протилежності «правового закону»? Як відомо, логіка розрізняє *позитивні* та *негативні* поняття. Перші – це поняття, в яких відображаються властиві предмету ознаки, а другі – це поняття, в яких ознаки, що становлять зміст позитивних понять, заперечуються. Негативні поняття виражаються зазвичай словами з частинками «не», «проти», «анти», «без».

В інформаційно-довідковій системі Інституту української мови НАН України зазначається, що префікси *не-*, *анти-* мають загальне значення заперечення, протилежності. Префікс *анти-* може означати також «заперечення, відсутність характерних рис того, що виражено твірним прикметником». З таким значенням він вступає у синонімічні відношення з початковою морфемою *не-*. Відтінок помірності, неповного заперечення ознаки яскравіше виявляється в утвореннях з префіксом *не-*, тоді як у відповідних словах з *анти-* більш відчутний відтінок протилежності.

Таким чином, навіть з граматичної точки зору недоречно отождествлювати терміни «неправовий» і «антиправовий», а отже розг-

лядати як протилежні «правовому закону» і закон «антиправовий», і закон «неправовий».

Відтінок слова «неправовий» – як такий, що не відноситься до правового, а не повне заперечення правового, можна відзначити і в юридичній літературі. Наприклад, у навчальному посібнику з адміністративного права (Суми, 2015) визначаються *правові* та *неправові* форми державного управління. При цьому, правові форми управління визначено як форми управлінської діяльності, які безпосередньо викликають правові наслідки, пов'язані зі встановленням або застосуванням норм права. Відповідно, неправові форми управлінської діяльності – форми діяльності безпосередньо не пов'язані з правовими наслідками, в результаті їх застосування не виникають адміністративно-правові відносини. Отже, неправові форми управління розглядаються не як такі, що заперечують правові, а як *інші позитивні форми* управління, зокрема: 1) організаційні дії (проведення нарад, зборів, обговорень, перевірок, розробка прогнозів, програм, здійснення бухгалтерського, статистичного, податкового обліку, прес-конференції тощо); 2) матеріально-технічні операції (діловодство, складання довідок, звітів, неофіційне видання юридичних актів тощо).

Враховуючи сказане, можна зробити висновок, що як термін «правовий закон», так і термін «неправовий закон» можуть застосовуватися до *позитивного* поняття, відображаючи властиві певному явищу ознаки. «Неправовий закон» може, зокрема, означати будь-який інший закон, крім «правового» (моральний, фізичний, логічний тощо), а не його протилежність.

Таку протилежність, на перший погляд, більш точно виражає термін «антиправовий закон», як відображення негативного поняття, в якому заперечуються ознаки, що становлять зміст позитивного поняття. Взявши це заперечення, можна було б, як здається, «вирахувати» ознаки «правового закону» і таким чином визначити його поняття. Але в літературі так само відсутнє однозначне трактування поняття і ознак «антиправового закону», як і поняття «правового закону», а тому неможливо напевно визначити ознаки останнього *через протилежність*. Крім того, з нашої точки зору, взагалі термін «антиправовий закон» є некоректним словосполученням, нагадує собою вираз «квадратне колесо». Адже право не може *за своєю суттю* бути не-законом, а тому заперечення права, його протилежність є також дещо *протилежне закону*, а не протилежний («антиправовий») закон.

Тому немає взагалі логічних підстав визначати поняття правового закону через співвідношення з поняттями «неправового» та «антиправового» закону.

У дисертаційних дослідженнях їх автори трактують «правовий закон» як формальне закріплення права, засноване на гуманістичних і прогресивних поглядах, максимальній реалізації суспільних ідей розвинутого громадянського суспільства, демократичної та правової держави; як нормативно-правовий акт, спрямований на реалізацію конституційних прав і свобод людини і громадянина, джерелом походження якого є суверенна воля народу, тотожна за своєю суттю і своїм змістом гуманістичним ідеям і загально визнаним людським цінностям, а метою регулювання – забезпечення існування громадянського суспільства, демократичної, соціальної, правової держави та досягнення верховенства права [4, с. 6, 8]; як нормативно-правовий акт правової держави, що має вищу юридичну силу, адекватно відображає в своєму змісті правову дійсність, принципи права, гарантії правової законності та закріплює права, свободи, законні інтереси та правові обов'язки на основі оптимального поєднання правових заборон і правових дозволів, правових заохочень і правових покарань, правових стимулів і правових обмежень [5].

Визначення поняття правового закону також наводиться в підручниках і навчальних посібниках з теорії права. Зокрема, правовий закон визначається як законодавчий акт, створений на основі принципу верховенства права, який має на меті своїм регулюванням забезпечити розвиток людини, громадянського суспільства і держави в правових межах; як право, що набуло офіційного, формального вираження, конкретизації і забезпечення, тобто набуло легалізованої, законної сили завдяки суспільному визнанню [6, с. 241]; як адекватний прояв права у його офіційному визнанні, загальнообов'язковості, визначеності і конкретності [1, с. 220]. Правовий закон – закон, зміст якого детерміновано природним правом, «правовою природою речей»; соціально адекватний закон взагалі; закон, що всебічно враховує потреби та інтереси основного джерела права – особистості, в рамках її природно-правової свободи. Закон є правовим, справжнім тоді, коли в ньому несвідомий природний закон свободи стає свідомим державним законом. Законодавець повинен бачити право в дійсності, в його природно-правовій сфері [7, с. 304]; як писаний закон, що відображає дух права, є втіленням фундаментальних право-

вих ідей свободи і справедливості, відповідає соціальним потребам та інтересам [8, с. 266]; як закон, який має правовий зміст, відповідає правовому ідеалу [9, с. 522], тощо.

При цьому різні автори вказують різні критерії розмежування «правового» та «антиправового» («неправового») закону. Г. О. Попадинець пише: в сучасних умовах основоположним критерієм, що різнить правовий і неправовий закони, слугує положення про людину, її права і свободи як вищі цінності [10].

Аналогічну думку висловлює Н. В. Конєва. Саме природні права людини є головним критерієм визнання закону правовим і предметним критерієм правового характеру законодавства, що, у свою чергу, детермінують можливість його реалізації в дусі забезпечення основних прав і свобод людини та громадянина [11, с. 99]. І. В. Воронова пише, що саме за ступенем наближеності до пріоритетних домагань особи закони умовно прийнято ділити на «правові» та «неправові» [12, с. 102]. На думку А. В. Полякова, науковий критерій для теоретичного розрізнення «правового» та неправового законів може бути лише один: наявність або відсутність суб'єктів, які користуються своїми правами та обов'язками на законних і соціально виправданих підставах (тобто наявність або відсутність соціальної легітимації у певного закону) [13, с. 503]. І. В. Лозинська вказує, що «правовий закон» характеризують не стільки юридичні властивості позитивного закону, скільки соціальні й моральні. Як основну ознаку «правового закону» виокремлено адекватне відображення в ньому волі народу, що звичайно за своєю суттю повинна виражати справедливий соціальний компроміс. Правовий характер закону визначають три основні його якості: справедливість, пріоритет свободи особи й рівноправність для всіх [14, с. 8].

Таким чином, перелік ознак «правового закону» виявляється достатньо широким і надто розмитим. У зв'язку з цим І. В. Лозинська вважає, що завдання полягає не в тому, щоб розширити перелік вказаних ознак, а в тому, щоб трансформувати соціальні й моральні вимоги до змісту «правового закону» в систему конкретних формалізованих критеріїв, на основі яких можна було б із достатнім ступенем вірогідності говорити про відповідність позитивного закону вимогам справедливості, інтересам суспільства або його більшості, іншим морально-етичним і соціальним вимогам [15, с. 38].

На наш погляд, з точки зору формалізованих критеріїв доречно вести мову не про «неправовий» або «антиправовий» закони, а

про неконституційний закон, тобто закон, який не відповідає Конституції України. Саме на це орієнтується чимало науковців. Так, Н. В. Конєва пише, що Конституція є критерієм якості будь-якого нормативного акта, мірою врахування в ньому інтересів людини й суспільства. Конституція уособлює в собі прийнятні для відповідної країни уявлення про права людини, справедливість, рівність, свободу, механізм управління і здійснення державної влади. Конституція – Основний Закон, що зумовлений конкретним етапом розвитку країни, відповідає рівню політичної, правової і загальної культури суспільства та закріплює його ідеали й цінності. Однак далі авторка зазначає, що не всі конституції, проголошуючи відповідні цінності, є легальними з точки зору процедури їх прийняття, введення в дію, дотримання та забезпечення їх виконання. Тому, якщо вже і брати за основу як критерій відповідності праву певний нормативний акт, то це має бути не конституція окремо взятої держави, а відповідні міжнародні акти.

Безумовно, стверджує вона, абсолютного правового ідеалу не існує, але критерієм визначення правового чи неправового змісту законів мають бути саме права людини, що закріплені в міжнародних актах. А тому кожний проект закону має бути перевірений на відповідність цим міжнародним актам [11, с. 98–99]. Г. І. Дутка пише, що тільки конституція, втілюючи в собі фундаментальні людські цінності, завжди є правовою за змістом. Усі «неправові закони» є неконституційними [16, с. 11-16].

Аналізуючи визначення в літературі понять «правового закону» та «неправового» («антиправового») закону, можна зробити висновок, що у найширшому розумінні «правовий закон» розглядається як закон, що адекватно відображає право, дух права, правові принципи; а «неправовий» («антиправовий») закон – відповідно як закон, що не відображає право, порушує принципи права. Але при такому підході до розуміння «правового» та «неправового» закону фактично відбувається протиставлення права законові. Виходить, що юридичний акт – закон може містити право, а може не містити права. Якщо в першому випадку право та закон співпадають, то в другому випадку право виводиться *за межі* закону, тобто протиставляється останньому.

З цього приводу О. І. Ющик зазначає, що уже самою постановкою питання про співвідношення закону і права *як таких*, у цій абстрактній формі, закон взагалі, а тому і «правовий закон», виводиться *за межі* права, а отже, не належить до розряду *правових*

визначень. Просто кажучи, «правовий закон» не є *правовим*. Така суперечність у самому визначенні виникає з невизначеного використання термінів «закон» і «право» через подальшу підміну поняття: замість закону *взагалі* – закон лише як *один із видів* актів (нормативно-правовий акт), а замість права *взагалі* – певне конкретне право («природне право» тощо) [17, с. 217].

Не випадково в юридичній науці вже тривалий час ведеться дискусія щодо доцільності поняття «неправовий закон» на противагу «правовому закону». Так, А. Берченко пише, що «відрив права від закону, як методологічна константа, що намітилася в теорії, презюмування «неправових» законів є невиправданим ані історично, ані лінгвістично. Крім того, практична реалізація постулату про «правові» й «неправові» закони небезпечна через можливість руйнування правового поля, істотного зниження рівня правової свідомості населення, правовий нігілізм. Можливість подібної класифікації послаблює творчу роль права, політичний авторитет держави, вносить елементи плутанини в юридичну науку» [18, с. 81].

Опоненти не погоджуються з цим «насамперед тому, що при розрізненні права і закону якраз і стає очевидною регулятивна роль не закону як такого, а саме права, яке закон повинен виражати адекватно. Закон, що суперечить праву, не повинен бути джерелом правового регулювання, а використання державою для регулювання суспільних відносин неправових законів перебуває у прямому протиріччі з його правоохоронною функцією» [19, с. 8]. Однак, «розрізняючи», а фактично розриваючи та протиставляючи право і закон, опоненти не враховують того, що право тільки й може виконувати свою регулятивну роль через закон, без якого воно перетворюється в щось непевне, позбавлене власного стрижня.

Принципово інший підхід до визначення поняття правового закону пропонує О. І. Ющик з позицій діалектичної теорії права (так автор називає свою концепцію праворозуміння). Зокрема, автор трактує поняття *правового закону* як одного з видів *закону поведінки* (поряд з іншими його видами – моральним законом, законом Божим тощо), зважаючи на логіку визначення поняття через найближчий рід і видову відмінність, чого уникає підхід до визначення даного поняття з розрізненням права та закону [17, с. 216–217]. Виходячи з цього, він визначає правовий закон як свідомо виражену законодавцем з точки зору необхідності певних

відносин, внутрішньої сутності цих відносин народну волю, внутрішній закон даних відносин, сформульований як свідомий позитивний закон людської поведінки, що відображає сутність певних відносин [17, с. 223].

Таким чином, тут діалектично співвіднесені правовий зміст і нормативна форма його вираження (позитивний закон), що не виключає протиріччя між змістом і формою, але при цьому не відриває їх одне від одного. Такий підхід здається більш продуктивним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Саме тому, на нашу думку, варто відмовитися від протиставлення «правовий» – «неправовий» (або «антиправовий») закон і обмежитися співвідношенням «правовий закон» – «неконституційний закон», який, фактично, є *антиправовим*. Адже закон у разі офіційного визнання його неконституційним позбавляється чинності, тобто юридичної сили, а тому не є ані законом у точному розумінні, ані правом. Це дасть можливість визначити *формальні* критерії для «правового закону». А за терміном «неправовий закон», як зазначалося раніше, потрібно залишити позначення сукупності усіх інших законів поза сферою права.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Відтак, для того, щоб визначити поняття правового закону, необхідно визначитися з поняттям права як такого, і закону як такого, як родового поняття, соціального закону – як видового поняття та закону в контексті права, з точки зору співвідношення категорій змісту і форми права, його сутності та явища.

Список використаних джерел

1. *Балинська О.М.* Проблеми теорії держави і права: навчальний посібник. – Вид.2-е, доп. і перероб. – Львів: Вид-во ЛьвДУВС, 2010. – 416 с.
2. *Конєва Н.В.* Антиправовий закон як форма вияву неправа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. –2013. –№ 3. – С. 138–145.
3. *Патей-Братасюк М.* Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. – К., 2010. – 396 с.
4. *Грищенко А.В.* Правовий закон: питання теорії та практики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. – К., 2002. – 18 с.
5. *Колкарева И.Н.* Проблемы теории правового закона и правовой законности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. –Ростов н/Д., 2002. – 170 с.

6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. –2-ге видання. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
7. Гойман-Калинский И.В. Элементарные начала общей теории права: учеб. пособие для вузов / И.В. Гойман-Калинский, Г.И. Иванец, В.И. Червонюк; под общей ред. В.И. Червонюка. – М.: Право и закон, Колосс, 2003. – 544 с.
8. Теорія держави і права: навч. посіб. для підгот. фахівців з інформаційної безпеки / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 332 с.
9. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
10. Попадинець Г.О. Правовий закон як чинник формування правової держави та громадянського суспільства [Електронний ресурс] // Науково-практична Інтернет-конференція «Юриспруденція у формуванні правової держави та громадянського суспільства». 6 жовтня 2016 року. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1350%3A061016-14&catid=160%3A1-1016&Itemid=200&lang=en.
11. Конєва Н.В. Природно-правовий зміст правового закону // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. –2013. –№ 2. – С. 95–100.
12. Воронова І.В. Правові закони як регулятивна цінність громадянського суспільства // Форум права. – 2011. –№ 4. –С. 101–106.
13. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций. – СПб.: Изд. дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. – 864 с.
14. Лозинська І.В. Правотворчість у правовій державі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.01. –Львів, 2012. –20 с.
15. Лозинська І.В. Правовий закон і стандарти правотворчості правової держави // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія юридична. – 2011. – № 1 (1). – С. 37–46.
16. Дутка Г.І. Критерії правового закону // Прикарпатський юридичний вісник. –2014. –Випуск 2 (5). – С. 7–16.
17. Ющик А.И. Диалектика права. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). – Ч. II. – К.: Ред. журн. «Право Украины»; Ін Юре, 2013. – 768 с.
18. Берченко А.Я. Еще раз о проблеме права и закона // Журнал Российского права. – 1999. – № 3-4. – С. 75–82.
19. Жилин Г. Соотношение права и закона // Российская юстиция. – 2000. – № 4. – С. 8–10.

References:

1. Balinska, O.M. (2010). Problems of the theory of state and law. Lviv (inUkr.).
2. Konieva, N.V. (2013). *Antilegal law as a form of display wrong. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav (Scientific Works of the National Academy of Internal Affairs)*, 3, 138–145 (inUkr.).
3. Patei-Bratasiuk, M. (2010). Anthropocentric theory of law. Kyiv (inUkr.).
4. Hryshchenko, A.V. (2002) Legal law: question of theory and practice in Ukraine. Kyiv (inUkr.).
5. Kolkareva, I.N. (2002) Problems of the theory of legal law and legal legitimacy. Rostov n / D (inRus.).
6. Skakun, O.F. (2011) The theory of law and state. Kyiv (inUkr.).
7. Goyman-Kalinskiy, I.V., & Ivanets, G.I., & Chervonyuk, V.I. (2003) Elementary beginnings of general theory of law. Moscow (inRus.).
8. Tykhomyrov, O.O. & Mikulina, M.M., & Ivanov, Yu.A., & Strelbytska, L.M. (2016) Theory of state and law. Kyiv (inUkr.).
9. Tsvik, M.V., & Petryshyn, O.V., & Avramenko, L.V. (2009) General theory of state and law. Kharkiv (inUkr.).
10. Popadynets, H.O. (2016, October 6) Legal law as a factor of formation of legal state and civil society. Retrieved from <http://legalactivity.com.ua>.
11. Konieva, N.V. (2013) Natural-legal content of the legal law. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav (Scientific Works of the National Academy of Internal Affairs)*, 2, 95-100 (inUkr.).
12. Voronova, I.V. (2011) Legal laws as the regulatory value of civil society. *Forum prava (The forum is right)*, 4, 101-106 (inUkr.).
13. Polyakov, A.V. (2004) General theory of law: problems of interpretation in the context of a communicative approach. St. Petersburg (inRus.).
14. Lozynska, I.V. (2012) Law-making in a legal state. Lviv (inUkr.).
15. Lozynska, I.V. (2011) Legal law and standards of law-making in a law state. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (The Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs)*, 1, 37-46 (inUkr.).
16. Dutka, H.I. (2014) Criteria of legal law. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk (Precarpathian legal bulletin)*, 2 (5), 7-16 (inUkr.).
17. Yuschik, A.I. (2013) Dialectic of law. Book. 1: General theory of law (Critical analysis of common legal concepts). Part II. Kyiv (inUkr.).
18. Berchenko, A.Ya. (1999) Once again about the problem of right and law. *Zhurnal Rossiyskogo prava (Journal of Russian Law)*, 3-4, 75–82 (inRus.).
19. Zhilin, G. (2000) Correlation of right and law. *Rossiyskaya yustitsiya (Russian Justice)*, 4, 8–10 (inRus.).